

Közösségi reziliencia és segítségnyújtás – a vörösiszap-katasztrófa károsultjainak hosszú távú vizsgálata példáján

BARTAL ANNA MÁRIA¹ – KMETTY ZOLTÁN²

ABSZTRAKT

A katasztrófák egyik legsúlyosabb következménye a társadalmi támogató kapcsolatok zavara, vagy még inkább, azok elvesztése. Tanulmányunkban a segítő kapcsolatokat mint a közösségi reziliencia erőforrás attribútumait vizsgáltuk a vörösiszap-katasztrófa közvetlen (180 fő) és közvetett (180 fő) károsultjainak személyes megkérdezésen alapuló, 2013-ra és 2020-ra vonatkozó adatfelvételei alapján.

A segítségnyújtási aktivitásokat négy típus szerint tipizáltuk és modelláltuk: a reciprok, a recipiens és a hiányos/kiilleszkedő. A 2010-ben, a katasztrófa idején – a rekonstruált adatok alapján – egy magas segítségnyújtási aktivitást és egy erős reciprok-donor típusú segítségnyújtási modellt azonosítottunk. Ezzel szemben, a 2013-as adatfelvétel idején már alacsony segítségnyújtási aktivitás mellett egy hiányos/kiilleszkedő-reciprok modellt, míg 2020-ban pedig közepes aktivitás mellett, egy reciprok-hiányos/kiilleszkedő modellt találtunk. Azt, hogy az egyes vizsgált időszakokban milyen segítségnyújtási modell jött létre, változó erősséggel, de leginkább a katasztrófa károsultság (közvetlen és közvetett) jellege befolyásolta. Ugyanakkor 2020-ban a lakóhely, az életkor és a gazdasági aktivitás már hasonló erősséggel befolyásolta a segítségnyújtási kapcsolat típusait, mint a katasztrófa-károsultság jellege. Mindezek alapján úgy láttuk, hogy a közösségek 2010-ben a vörösiszap-katasztrófára, 2020-ban pedig a Covid-19 járvány első hullámára reziliensen, a segítőkapcsolatok aktivizálásával reagáltak.

KULCSSZAVAK: közösségi reziliencia, segítségnyújtás, társadalmi tőke, reciprocitás, segítségnyújtási-modellek, vörösiszap-katasztrófa, katasztrófa károsultság

ABSTRACT

**Community resilience and social support relationships –
An analytical approach and research results based on long-term series analysis
of communities affected by the red sludge disaster**

One of the most serious consequences of disasters is the disruption or even the loss of social support relationships. Hence, this paper analyses the social support relationships in the framework of community resilience based on face-to-face interviews with direct (180 people)

¹ Önkéntes Szemle, e-mail: ambartal@gmail.com

² ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Intézet, e-mail: kmetty.zoltan@tatk.elte.hu

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

and indirect (180 people) victims of the red sludge disaster, using data for 2013 and 2020. (Hungary, Devecser district).

The focus was analysed according to four types of social support relationship: reciprocal, donor to recipient and incomplete/disintegrated. At the time of the disaster, we identified a high level of support activity and a strong reciprocal-donor type of aid model. In contrast, in 2013, we found an incomplete/disintegrated - reciprocal model with low support activity, and in 2020, a reciprocal- incomplete/disintegrated model with medium activity.

Based on a detailed statistical analysis of different social support types among the red sludge disaster's victims the paper explores and presents the social support activities and their various patterns with respect to their roles in the resilience of communities. The different patterns of social supports relationships that emerged in each period examined varied widely, though – with different intensity – they were primarily influenced by the fact how people were affected by disaster's damages (directly and indirectly). Nevertheless, by 2020, other factors, such as residence, age, and economic activity had already an equally strong impact on different types of social support relationships as the affectedness by the disaster of 2010. We found that communities responded to the red sludge disaster in 2010 and to the Covid-19 epidemic in 2020 in a reactive way by activating their social support relationship.

KEYWORDS: *community resilience, social support, patterns of social support patterns, types of social support*

Bevezetés

A katasztrófák egyik legsúlyosabb következménye a társadalmi támogató kapcsolatok zavara, vagy még inkább, azok elvesztése. Tanulmányunkban a segítő kapcsolatokat mint a közösségi reziliencia erőforrás attribútumait vizsgáljuk a vörösiszap-katasztrófa károsultjainak 2010-re vonatkozó rekonstruált, valamint a 2013-ban és 2020-ban elvégzett személyes megkérdezésen alapuló adatfelvételek eredményei alapján. A vizsgálatot különösen felértékelik az elmúlt két év – a Covid-19 járvány – eseményei, ráadásul úgy, hogy 2020-as felvételünk pandémia első hulláma után készült.

A megküzdési folyamat megértéséhez az elméleti háttérrel a reziliencia, pontosabban a közösségi reziliencia-modell adja (Norris et al. 2008, Berkes – Ross 2013), mivel a segítő kapcsolatok fontos attribútumai a reziliens közösségek társadalmi-erőforrásainak (Norris et al. 2008, Aldrich 2011, Aldrich – Meyer 2014). Ezért a tanulmány első részében bemutatjuk és kritikailag elemezzük a Norris és szerzőtársai (2008) által kidolgozott közösségi reziliencia adaptív erőforrás modelljét, amelynek ismertetésekor reflektálunk arra is, hogy a vörösiszap-kutatás eddigi kutatási eredményei (Bartal – Ferencz 2015) miként viszonyulnak az elméleti megállapításokhoz. Kitüntetett figyelmet szentelünk a társadalmi tőkének, mint a közösségi rezilienciát elősegítő adaptív erőforrásnak, és ennek egyik attribútumának, a társadalmi támasznak/segítségnyújtásnak (Kaniasty – Norris 2000, Song – Lin – Son 2011).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A tanulmány harmadik részében az elméleti szakirodalomból levezethető és a kutatási célok által indukált fő kutatási kérdésekkel, valamint a hipotézisekkel foglalkozunk. Ezt követően ismertetjük a kutatás adatforrásait és módszereit. A tanulmány ötödik részében kerül sor az eredmények bemutatására, amelyeket a kutatási céloknak megfelelően három téma köré csoportosítunk. Egyfelől, azokat az eredményeket ismertetjük, amelyek megmutatják a vörösiszap-katasztrófát elszenvedett közösségek segítségnyújtási aktivitását és segítségnyújtási mintázatait a katasztrófa idején, valamint három és tíz évvel később. Másfelől, a segítségnyújtási kapcsolatok létrejöttét befolyásoló kontextuális és szociodemográfiai tényezők összefüggéseit elemezzük. Végezetül pedig azzal kapcsolatos eredményeinket mutatjuk be, hogy az egyes segítségnyújtási típusokat – a három vizsgálati időszakban – milyen jellemzőkkel lehetett leírni a vörösiszap-katasztrófa károsultjainak körében.

A reziliencia kutatások főbb jellemzői mint a közösségi reziliencia értelmezési kerete

A reziliencia az elmúlt húsz évben az ökológiai, a pszichológiai, egészségtudományi, gazdasági és a társadalomtudományi szakirodalom egyik leginkább használt értelmezési keretévé vált. Ezért az elején fontos leszögezni, hogy az egyes tudományágak között jelentős eltérés van abban, hogy miként határozzák meg a reziliencia fogalmát (lásd. Norris et al. 2008:129), valamint miként vélekednek meghatározó jellemzőiről, mutatóiról és mértékéről. Ugyanakkor az eltérő értelmezésekben az a közös pont, hogy a reziliencia a legkülönbébb veszélyek, fenyegetések, kihívások – legyenek ezek ökológiai, környezeti, gazdasági, társadalmi, pszichológiai, szervezeti, infrastrukturális, vagy közösségi, családi, egyéni problémák – észlelésekor kerül a figyelem középpontjába. Így olyan más fogalmakhoz és folyamatokhoz kapcsolódik, mint a sebezhetőség, a kockázat, a válság, a katasztrófa, a stressz, a trauma, az átalakulás, illetve a fenntarthatóság (Lorenz 2013 idézi Endreß – Maurer 2015).

Másrészt, Norris és szerzőtársai (2008: 127) szerint az emberekre és környezetükre alkalmazott „reziliencia” valójában egy metafora, hiszen a fizikából átvett fogalmat először Holling (1973 idézi Norris et al. 2008) adaptálta az ökológiai ellenállóképességre, majd az egyének traumák, stressz által kiváltott alkalmazkodóképességének leírására kezdték el használni. A szerzők azt is megjegyzi, hogy e metaforikus eredettől függetlenül, az *emberi rugalmas ellenállóképességet* a saját feltételeivel kell vizsgálni, és nem a fizikai tulajdonságoknak, törvényszerűségeknek való megfelelésük alapján.

Harmadrészt, a reziliencia kontextusszenzitív fogalom (Lucini 2014), így például alapvetően különböző értelmezési keretet ad az, hogy a pszichológiai, egészségtudományi reziliencia vizsgálatok az egyének, illetve a kiscsoportok szintjén értelmezik, míg a társadalomtudományi kutatások középpontjában a közösségek

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

reflexív dimenziója áll. Ebben az értelemben a reziliencia a közösség(ek) képességét jelenti a túlélésre, valamint a saját erőforrásaival és eszközeivel való társadalmi újratermelésre (Mileti 1999 idézi Estêvão et al. 2017). A társadalomföldrajzi, városzociológiai és gazdaságzociológiai tanulmányokban a reziliencia fogalma a szerint differenciálódik, hogy az adott, veszélyek által indukált vagy kialakult folyamatokat milyen térbeli – városi, közösségi, szomszédsági, intézményi, szervezeti – metszetben vizsgálják.

Negyedrész, a reziliencia vizsgálatok egyik központi kérdéseként – azért, hogy a zavaró vagy káros behatással érintett entitás helyreállási képességét világosan lássuk – tisztázni kell, hogy mi a kiinduló állapot, mi a „normalitás”, és ehhez képest hova és milyen hatásokkal történik a visszatérés (Székely 2015: 11). E tekintetben a reziliencia szakirodalomban két, mondhatni, ellentétes nézet uralkodik. A főként ökológiai, illetve pszichológiai, szociálpszichológiai reziliencia megközelítések azt vallják, hogy a rugalmas ellenállóképesség egy sikeres adaptív képesség, folyamat és stratégia, aminek segítségével az adott entitás visszapattan (bounce back) az eredeti állapotába (Norris et al. 2008). A társadalomtudományi eredményeket integráló felfogások szerint a rugalmassággal egy „új normalitás” jön létre, mivel az magában foglalja a megújulás és az újraszerveződés képességét (Folke 2006, Berkes – Ross 2013). Az „új normalitás” kialakulása azonban egy többdimenziós folyamat összjátékaként valósul (hat) meg, ezért létrejötté sok esetlegességet is rejt (Gotham – Powers 2015).

Végezetül, egyrészt Olsson és szerzőtársai (2015) egyenesen óva int attól, hogy a rugalmasságot normatív fogalomként értelmezzük, azaz a reziliencia csak „jó” lehet, hiszen számos vizsgálat (Quarantelli 1989, Wisner 2001, Cutter et al. 2003, Aldrich 2011) utal arra, hogy az eredeti helyzetbe való visszapattanás, például szegénység, hajléktalanság esetében egyenesen nem kívánatos. Másrészt, a rezilienciára való hivatkozás mindinkább megjelenik a politikai döntéshozatalban is, és ezzel kapcsolatban joggal merül fel az a kérdés, hogy vajon a reziliencia az „új utópia-e vagy az új zsarnok-e” a politikai döntéshozók számára (Béné et al. 2013).

A közösségi reziliencia folyamata

A legelterjedtebb értelmezés szerint a *közösségi reziliencia* olyan képesség, folyamat és stratégia, amely a – vészhelyzet esetén is aktiválható – hálózatba kötött, adaptív képességek/erőforrások előzetesen meglévő jelenlététől függ (Norris et al. 2008: 130). Mivel itt egy jelzős szerkezetéről van szó, aminek tartalmi súlya is van, ezért tisztázni kell, hogy a szerzők miként értelmezik a közösség fogalmát.

Norris és szerzőtársai (2008: 128) szerint a közösség olyan entitás, amelynek földrajzi határa és közös sorsa van – az épített, társadalmi, gazdasági és természeti környezettel együtt –, és ezek összetett módon befolyásolják egymást. Ezzel a szo-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

ciálgeográfiai irányultságú közösség-felfogással szemben Kirschenberg (2004) vizsgálatokkal alátámasztva azt állítja, hogy a katasztrófa-helyzetben a közösségek hálózati kapcsolataik révén „kitágulnak”, és egyfajta katasztrófa-közösséget alkotnak, ami nem mindig esik egybe az adott földrajzi határokkal. Továbbá, a katasztrófa-közösségek sem homogének, hiszen egy katasztrófa során lehetnek közvetlenül és közvetetten érintettek, akiknek az adott földrajzi határon belül sem azonos a sorsuk, és az épített, valamint a társadalmi, gazdasági, természeti környezethez is más a viszonyuk. Ahogy Berkes – Ross (2013: 9) más szempontból megfogalmazza: a közösségek többek, mint az egyének, háztartások és csoportok összessége, éppen ezért nem feltétlenül jellemzi őket a kohézió, mivel eltérő érdekeltségű, változó szövetségű szereplők és csoportosulások dinamikus kombinációit tartalmazzák. Ezeket a megállapításokat a vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásait feltáró kutatásban (Bartal – Ferencz 2015: 141-156) is igazolni tudtuk: egyrészt, a közvetlenül és közvetetten károsultak katasztrófa-közössége független volt a települési hovatartozástól. Másrészt a közvetlenül károsultakon belül is eltérő volt azok közösségi helyzete, akik a településeken belül, vagy pedig az új lakóparkokban kaptak lakhatási lehetőséget.

A KÖZÖSSÉGI REZILIENCIA FOLYAMAT FELTÉTELEI: AZ ADAPTÍV ERŐFORRÁSOK ÉS ATTRIBÚTUMAIK

A (közösségi) reziliencia folyamata akkor lép működésbe, amikor egy stresszor (katasztrófa, válság, trauma, stressz) megjelenik. Az, hogy a stresszor átmeneti vagy tartós diszfunkciókat okoz-e, azt három változó – a súlyosság, az időtartam és a meglepetés (concept of surprise – Longstaff 2005) – befolyásolja. A katasztrófa súlyossága megmutatkozik azokban a pszichoszociális változásokban, amelyek befolyásolhatják a katasztrófa utáni helyzetet. A katasztrófák nem csak az egyének, hanem a közösségek számára is megterhelőek és az elhúzó hatás tartósan alááshatják a közösségi kapcsolatokat. Végezetül a katasztrófa kimenete egészen más az olyan esetekben – mint például az árvizek –, amire úgy „általában” lehet számítani, és amire az emberek bizonyos mértékig fel tudnak készülni. Ezzel szemben a technológiai-ipari katasztrófák – mint a vörösiszap-katasztrófa is – a teljes váratlanság erejével csapnak le az emberekre: „Soha nem gondoltuk, hogy ez kiszakad!” – ahogy a vörösiszap-katasztrófa egyik károsultja megfogalmazta egy interjújában.

A folyamatban lévő közösségi reziliencia egyik legfontosabb kérdése: mitől függ, hogy egy közösség pufferelni vagy ellensúlyozni tudja a stresszor hatását? Ezt egyrészt az erőforrások, másrészt az erőforrások dinamikus – kellően robusztus, redundáns és gyors – tulajdonságai alakítják és befolyásolják. Ennek alapján Norris és szerzőtársai (2008: 136) négy hálózatba kapcsolt adaptív kapacitást/erőforrást azonosítanak, amelyekhez különböző, dinamikus attribútumokat rendelnek.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A gazdasági helyzet és fejlődés mint adaptív erőforrás és attribútumai

A hálózatba kapcsolt erőforrások egyike a *gazdasági helyzet és fejlődés*. A reziliencia vizsgálatánál fontos kérdés, hogy *milyen gazdasági helyzetben érte a közösséget a katasztrófa*, továbbá az, *milyen gazdasági erőforrásokat tud mozgósítani a katasztrófa után*. Ezt pedig leginkább három tényező befolyásolja, *a gazdasági források szintje, diverzitása, valamint a forráselosztás egyenlősége*. Ezzel kapcsolatosan a Norris és szerzőtársai (2008: 137) kiemelik: a közösségi reziliencia szempontjából alapvető, hogy a katasztrófa utáni erőforrásokból azoknak jusson, akiknek a legnagyobb szükségük van rá.

A vörösiszap-katasztrófával kapcsolatos korábbi kutatás alapján (Bartal – Ferencz 2015: 169) ezt azzal egészíthetjük ki, hogy a *„relatív szükségletek szabályát”* követő forráselosztáshoz fontos a közösségi egyetértés is, mert – különösen a rurális településeken, ahol mindenki ismer mindenkit – ennek hiányában a közösségi rezilienciát veszélyeztető tendenciák (viszály, irigység) léphetnek fel.

Információ és kommunikáció mint adaptív erőforrás és attribútumai

A következő erőforrás az *információ és a kommunikáció*, ami létfontosságúvá válik a vészhelyzetekben, hiszen az embereknek *gyorsan* van szükségük *hiteles és pontos információkra* a veszélyről és a viselkedési szabályokról. Norris és szerzőtársai (2008) szerint katasztrófahelyzetekben a *technikai* (katasztrófaelhárítás) és *szervezeti* (önkormányzatok, segélyszervezetek) *szintű információk és kommunikációk* jelentik azt az erőforrást, ami elősegíti a közösség adaptív teljesítményét.

A vörösiszap-katasztrófa katasztrófa idején az elemzések alapján úgy találták, hogy egyfajta információs szimmetria alakult ki a technikai, szervezeti szintű szereplők, valamint a károsult lakosság között (Bartal – Ferencz 2015: 50–56) ami sok esetben gyengítette a pontos, hiteles információk célba juttatását. Részben ennek következtében sok-sok egyéni *narratíva* született a katasztrófáról, a helyállásról és a megküzdésről, amelyek azonban nem álltak össze egy közösségi narratívává. A felfokozott *média érdeklődés* is inkább ezeket az egyéni narratívákat erősítette és állította szembe egymással, mintsem elősegítette volna egy közösségi narratíva kialakítását.

Közösségi kompetenciák mint adaptív erőforrás és attribútumai

A harmadik erőforrás, a *közösségi kompetenciák* mint gyűjtőfogalom, a kollektív cselekvéshez és a döntéshozatalhoz kapcsolódik. Azokhoz a képességekhez – mint a közösségi akciók kezdeményezése, *a kritikai reflexiók, a problémamegoldó készség, a rugalmasság, a kollektív hatékonyságnövelés, valamint a partnerség* – kötődik, amelyek a kollektív hatékonyságból és felhatalmazásból fakadnak (Norris et al. 2008: 141). Ideális esetben a veszélyeztetett közösségeknek képesnek kell lenniük arra,

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

hogy megismerjék kockázataikat és lehetőségeiket, rugalmasan és kreatívan működjenek együtt a problémák megoldásában.

A vörösiszap-katasztrófa károsultjainál ez az ideális állapot nem alakult ki, mert a Bartal – Ferencz szerzőpáros (2015: 14-23) írása alapján úgy véljük, hogy a helyi közösségekben – a fentebb felsorolt közösségi kompetenciák – nagyon gyengék voltak már a katasztrófa előtt is. A közösségi kompetencia attribútumainak egyes elemei, inkább egyes csoportok, például a kártalanítás miatti tiltakozásért létrejött civil szerveződések, körében voltak felfedezhetők, úgy mint: közösségi akciók és kritikai reflexiók (felvonulás, tiltakozás) szervezése, amelyek nem párosultak problémamegoldó készséggel, partnerséggel és kollektív hatékonysággal.

A társadalmi tőke mint adaptív erőforrás és attribútumai

A társadalmi tőke mint adaptív erőforrás értelmezésekor Norris és szerzőtársai (2008) kiindulópontja az, hogy a katasztrófák anyagi (pénz), tárgyi (lakhatás), személyes (biztonság) és társadalmi (közösség, társaság, kapcsolatok) erőforrásokat fenyegetnek, illetve károsítanak meg. Ezért a társadalmi tőke-elméletekből is azokat emelik be (Bourdieu 1985, Lin 2001), amelyek szerint a társadalmi tőke az adott egyén vagy csoport „társadalmi erőforrásainak” összességét foglalja magában.

A közösségi reziliencia modell „tesztelésére” elvégzett vizsgálatok (például Kirmayer et al. 2009, Sherrieb et al. 2010, Maclean et al. 2013, Radu 2018) leginkább a társadalmi tőke vonatkozásában igazolták vissza az attribútum-készlet – *a kapcsolati erőforrások, a társadalmi támogatások és a közösségi kapcsolatok* – érvényességét.

- *A kapcsolati erőforrás attribútumot* egyrészt a közösség szintjén (a társadalmi beágyazottság, informális kötések), másrészt a katasztrófa elhárításban résztvevők közötti hálózati kapcsolatok alapján határozzák meg a modellben. Ez utóbbiak véleményük szerint azért fontosak, mert a katasztrófaelhárítás gyorsasága elősegítheti a közösségi rezilienciát.

A közösségi reziliencia-modellben a társadalmi-tőke kapcsolathálózati attribútumainak elemzése – vélhetően a szociálpszichológiai nézőpont miatt – viszonylag szegényesen kidolgozott. Ugyanakkor igen termékenyítőleg hatott egy új kutatási irányzat megjelenésére, amelyben a társadalmi tőke kapcsolati típusainak – a bonding, bridging, linking kötések – szerepét és jellemzőit vizsgálták a katasztrófa, a közösségi, a városi, és a szomszédsági reziliencia esetében (lásd Kirmayer et al. 2009, Aldrich 2011, Chamlee-Wright – Storr 2011, LaLone 2012, Aldrich – Meyer 2015). Ezek a kutatások azt igazolták, hogy erős és pozitív kapcsolat van a társadalmi tőke és a közösségi reziliencia között (Murphy 2007: 300).

- Témánk szempontjából is kiemelt jelentőségű a *társadalmi támogatás és segítségnyújtás* (social support) – mint a társadalmi tőke normáját megjelenítő – erőforrás attribútum vizsgálata. A társadalmi támogatás kutatása az 1970-es

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

évek közepétől indult el, és a téma elemzése az 1990-es évektől meredeken ível felfelé a szakirodalomban. Ennek következtében a társadalmi támogatás általános fogalmi, definíciós értelmezése és tipizálása egyfajta „evolúciós” fejlődésen ment keresztül. A fogalmi és definíciós bázis egyre általánosabbá,³ a tipizálása pedig egyre differenciáltabbá vált (Song et al. 2011: 120). A megnövekedett tudományos érdeklődésben a társadalmi támogatás mindinkább – a társadalmi integráció, szolidaritás, a közösségi kohézió és a társadalmi tőke – egyfajta „mutatójává” nőtte ki magát (House et al. 1988).

A társadalmi támogató kapcsolatok létrejötte egyfelől függhet a személyes kapcsolati jellemzőktől, mint például: a tranzakcióban résztvevő személyek tulajdonságaitól, illetve támogatási kapcsolatban résztvevő személyek közötti kapcsolat típusától, valamint a támogatottság mértékétől, minőségétől. Másfelől, annak a kapcsolathálóknak a struktúrájától és összetételétől is, amelybe a tranzakciókat lebonyolító személyek kapcsolataikkal együtt be vannak ágyazva. Wellman (1992) szerint azok a személyek, akik erősen integráltak egy adott közösségben, vagyis sűrű kapcsolatháló tagjai, stresszhelyzetekben több társadalmi támogatást, segítséget kapnak.

A segítségnyújtásban kifejeződő társadalmi támogató kapcsolatok „arany szabálya” a kölcsönösség – vagyis a bizalom abban, hogy az adott támogatást egyszer majd visszakapjuk –, és ennek háttérben egyaránt állhat norma vagy önérdék is. Plickert és szerzőtársai (2007) szerint az erős kapcsolatok növelik a reciprok csere valószínűségét, de megjegyzi, hogy a közelség (a fizikai hozzáférés) is elősegítheti a kisebb szolgáltatások cseréjét, leginkább a szomszédságok szintjén. A reciprok segítségnyújtási kapcsolatok további jellemzője a „rövid” időkorlát, és típusát tekintve lehet korlátozott vagy hasonló (restricted or similar), illetve általános vagy vegyes (generalized or mixed) csere. A korlátozott (vagy hasonló) csere azt jelenti, hogy a kapott erőforrásokat ugyanazzal viszonzozzák, és ez feltételt teremthet a jövőbeni együttműködésre. Az általános (vagy vegyes) cserében a viszonzás nem a kapott erőforrással történik, tehát az erőforrások más típusúak lehetnek, de fontos, hogy az a fogadó számára előnyös legyen. Az általános cserének kevesebb korlátja van, mint a korlátozott cserének, ezért az interperszonális bizalom mutatójának is tartják (Plickert et al. 2007: 412).

A közösségi reziliencia modellben Norris és szerzőtársai (2008:136) a társadalmi támogatást – mint erőforrás attribútumot – olyan kölcsönös, társadalmi interakciókként értelmezik, amelyek tényleges segítséget nyújtanak az egyéneknek, és beágyazzák őket azon társas kapcsolatok hálójába, amelyet szeretőnek, gondoskodónak és szükség esetén könnyen elérhetőnek tartá-

³ Lásd például: Cohen et al. (2000: 4) „minden olyan folyamat, amelyen keresztül a társadalmi kapcsolatok elősegíthetik az egészséget és a jólétet.”

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

nak. Az elvárt és kapott társadalmi támogatás forrásaként először is a családot, majd az elsődleges (barátok, szomszédok, ismerősök, munkatársak), továbbá a másodlagos (szervezetek, hivatalok, ismeretlenek) támogató csoportokat határozzák meg. A támogató kapcsolatok típusai közül – a kézzelfogható (tangible) támogatásokat mellett – az emocionális és az információs formákat emelik ki. Úgy vélik, hogy aki széles kapcsolati hálóval rendelkezik, az katasztrófa helyzetben jelentős információs előnyökre tehet szert a támogatások megszerzésében.

A társadalmi támogató kapcsolatok zavara hátterében számos ok állhat, mint például a traumát előidéző stresszorok (a fontos személyek elvesztése, halála), a katasztrófa következményeivel járó közösségi konfliktusok, a lakóhely változtatások, a közösségi, társasági és szabadidős kapcsolatok, lehetőségek megszűnése. Ezeket a megzavart társadalmi támogatási kapcsolatokat 2013-ban, a vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásait feltáró vizsgálat is ki tudta mutatni (Bartal – Ferencz 2015).

- Végezetül, a társadalmi tőke közösségi rezilienciában betöltött harmadik, közösségi attribútumai: *a helyhez kötődés, a közösségérzés, és az (állam)polgári részvétel*. Mind a helyhez kötődés (sense of belonging), mind pedig a közösségérzés (sense of community) a reziliens közösség legfőbb ismérve. A helyhez kötődés a szomszédság szociálpszichológiai megközelítéséből táplálkozik, és Unger – Wandersman (1985) a szomszédság affektív dimenziójaként határozta meg. Ez azt a széles skálát jelenti, hogy milyen érzelmi kapcsolatok alakulnak ki a szomszédok között és ez milyen elégedettséggel jár. A közösségérzés McMillan – Chavis (1986) szerint a bizalom és összetartozás érzését, a közös értékeket, a mások iránti tiszteletet, a közösségi kérdések iránt érzett felelősséget jelenti. A személyközi bizalmat Norris és szerzőtársai (2008) ebben az összefüggésben értelmezik és nem pedig külön attribútumként, az intézményi bizalomról nem is beszélve.

Ugyancsak a közösségi reziliencia egyik alapvető elemének tartják az (állam)polgári részvételt – amely kifejeződik a civil aktivitásban, a különböző informális és formális csoportokhoz, szervezetekhez való tartozásban –, annak közösségi kohéziót erősítő szerepe miatt. A 2013-as vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásait vizsgáló kutatás (Bartal – Ferencz 2015). szerint a közösségérzés és a közösséghez tartozás a községi településeken erősebbnek mutatkozott, mint a kisvárosban, Devecserben. Formális civil szerveződés Kolontáron volt fellelhető a Polgárórság és egy Táncegyesület formájában, de a szervezeti tagság a megkérdezettek alig tíz százalékára volt jellemző (Bartal – Ferencz 2015).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

ADAPTÍV ERŐFORRÁSOK TULAJDONSÁGAI

Az, hogy egy közösség pufferelni vagy ellensúlyozni tudja egy katasztrófa, egy válság, egy trauma, vagy egy stressz hatását, az erőforrások dinamikus – kellően robusztus, redundáns és gyors – tulajdonságától is függ. A *robusztusság* az a képesség, ahogy a közösség ellenáll a steressznek anélkül, hogy degradálódna. Továbbá, az erőforrások összességének erőssége is jelzi, feltételezve azok romlásának alacsony valószínűségét.

A *redundancia* – a technológiai rendszerek példája alapján – az erőforrások sokféleségét jelenti. Adger (2005) szerint azok a közösségek, amelyek az erőforrások szűk körétől függenek, kevésbé képesek megbirkózni az erőforrások kimerülésével⁴ járó veszteségekkel, és ez olykor erőforrás-függőséget is okozhat. A *gyorsasággal* kapcsolatosan Norris és szerzőtársai (2008: 132) azt a „tézist” fogalmazzák meg, hogy a közösségeknek annál nagyobb a rugalmas ellenállóképességük, minél hamarabb visszatérnek az esemény előtti működéshez. Ezt az állítást többek között Berkes – Ross (2013) és Gotham – Powers (2015) vitatják. Egyrészt a gyorsaságot, mint mechanikus nézőpontot, másrészt pedig azt, hogy a visszapattanás (bounce back) esetében nem mindig ismert az eredeti állapot. Továbbá, kívánatos-e, hogy a visszapattanás az eredeti állapotba történjen meg, illetve mi van akkor, ha egy új minőség jön létre a megújulással és az újra szerveződéssel.⁵

MI A KÖZÖSSÉGI REZILIENCIA FOLYAMAT VÉGEREDMÉNYE?

Míg az adaptáció „elméleti” eredmény, addig a wellness – *a jóérzéssel párosuló testi-lelki harmónia* – annak „gyakorlati” megnyilvánulása. A modellben a wellness folytonosság, és nem normatív kritérium, mivel mind az egyéneknél, mind pedig a közösségekben változó mértékben mutatkozik meg, akár a katasztrófa előtti, akár a katasztrófa utáni állapotukat vizsgáljuk.

Norris és szerzőtársai (2008) külön elemzik az egyéni, pszichológiai, valamint a „népességi” (population) wellness jellemzőit. Egyéni szinten, a pszichológiai, szociálpszichológiai kutatási gyakorlatokra hivatkozva, a rezilienciát úgy operacionálizálják, mint a pszichopatológia hiányát, és ezt további három kritériummal egészítik ki: az egészséges viselkedésminták, a családban/közösségben/munkahelyen betöl-

⁴ Az erőforrás kimerülés/vesztés a stressz-elméletből kerül be a közösségi reziliencia-modellbe. A Hobfoll (2006) által kidolgozott Conservation Of Resources-COR elmélet alaptétele, hogy „az egyének törekednek arra, hogy megszerezzék, megtartsák, megvédjék azokat a dolgokat, amelyeket értékelnek, és amelyeket erőforrásoknak tartanak” (Hobfoll 2006: 17 idézi Norris et al. 2008: 135).

⁵ Itt kell megjegyezni, hogy Blackman és szerzőtársai a 2017-ben írt tanulmányában szót emel a ma már széleskörben elterjedt katasztrófa életciklus-modell (Blackman et al. 2011, Muskat et al. 2015), lineáris és mechanikus értelmezése ellen, mivel véleménye szerinte ez potenciálisan korlátozza a katasztrófákkal szemben ellenálló közösség felépítésének a lehetőségét (Blackman et al. 2017: 91).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

tött megfelelő szerep és végezetül a „magas” életminőség. A „népességi” wellnesst a közösségi szintű alkalmazkodásként értékelik, és hasonlóan az egyéni szinthez, a mentális és viselkedési egészség, a szerepek működése és az életminőség „magas” szintjéhez kötik. Az elmúlt tíz évben – ahogy Szokolszky – V. Komlói (2015: 16) kiemelik – a pszichológiai irányultságú reziliencia kutatásokban a patológia/probléma nézőpontot felváltotta az egészség/megküzdés hangsúlya. A megküzdés (coping) alatt az egyén azon képességeit és erőfeszítéseit értik, amelyekkel szembenéz az őt érő stresszel vagy fenyegető hatásokkal. A hatékony megküzdés során az egyén mozgósítja a megfelelő készségeit és képességeit, amelyek hozzásegítik ahhoz, hogy ne csak túljusson a nehézségeken, hanem személyében is fejlődjön (Oláh 2005, idézi: Szokolszky – V. Komlói 2015: 20).

A kutatás kérdései és hipotézisei

A kutatásunk fő kérdései a következők voltak:

- A segítő kapcsolatok mint társadalmi tőke normájának mutatói és mint a közösségi reziliencia erőforrás jellemzői mennyiben járultak hozzá a vörösiszap-katasztrófa károsultjainak közösségi rezilienciájához.
- További kérdésünk, hogy milyen segítségnyújtási mintázatok és típusok azonosíthatók a katasztrófa idején, három, illetve a tíz évvel a katasztrófa után.
- Kérdésünk volt az is, hogy a segítségnyújtási mintázatok létrejöttét a három időszakban, mennyiben befolyásolták a kontextuális tényezők közül a károsultság mértéke, az általános, illetve a személyes bizalom, továbbá a szociodemográfiai változók közül melyek hatottak leginkább.

Mind a társadalmi tőke, mind pedig a társadalmi támogatás-kutatások – ahogy az elméleti részben bemutattuk – a reciprok segítségnyújtási kapcsolatokra koncentrálnak. Ugyanakkor feltételeztük, hogy a segítségnyújtásban kifejeződő társadalmi támogató kapcsolatok nem csak kölcsönös jellegűek lehetnek, hanem *nem-viszonosságiak is, mégpedig donor (segítséget csak adó), illetve recipiens (segítséget csak fogadó)* típusúak.

Továbbá, egy negyedik típus is azonosítható, amikor egyáltalán nem valósulnak meg a segítségnyújtási kapcsolatok, amelyeket *hiányos/kiilleszkedő kapcsolatoknak* nevezünk. Wickes (2016: 100) altruista szomszédságnak nevezi azt a fajta segítségnyújtást, amikor viszonzást nem várva nyújtanak segítséget egymásnak a szomszédok. Ennek ellentéte, ha valaki csak fogadója a segítségnek, mert betegség vagy akadályoztatás miatt nem tudja viszonzni. Hasonlóképpen Cheshire (2015) a szomszédsági tipológiája során utal rá, hogy vannak olyan esetek, amikor nem, hogy nem reciprocitás, hanem egyenesen a szomszédságból/segítő kapcsolatokból való kiilleszkedés jön létre, illetve más okok (például elidegenedés) miatt hiányozhatnak a szomszédsági segítségnyújtási kapcsolatok.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

Úgy véltük, hogy ennek a tipológiának, a segítségnyújtási kapcsolatok differenciált értelmezésének, különleges jelentősége lehet mind a közösségi reziliencia, mind pedig a társadalmi tőke, mint erőforrás szempontjából. Ugyanis, a reciprok típusú kapcsolatok mellett meglévő donor típusú segítő kapcsolatok a közösségek *erőforrás-bázisát* mutatják meg. A magas recipiens, illetve hiányos/kiilleszkedő típusú segítségnyújtási kapcsolatok meglepte viszont *gyengítheti* egy adott közösség társadalmi tőkét, illetve ellenállóképességét.

Feltételeztük azt is, hogy a donor (adó), recipiens (fogadó), a reciprok és hiányos/kiilleszkedő típusú segítségnyújtási kapcsolataik alapján a közösségeket – adott időben és térben – *eltérő segítségnyújtási aktivitásokkal és mintázatokkal* lehet leírni. Ezek a segítségnyújtási-mintázatok megmutatják az adott közösségekben, adott időben jelenlévő segítségnyújtási aktivitások-inaktivitások szintjét is. Úgy véltük, ennek a reziliencia szempontjából ugyancsak kiemelt jelentősége lehet, mert utalhatnak a közösségek – akár „békeidőben”, akár katasztrófa vagy krízis helyzet idején – társadalmi tőke normájának a szintjére. Mindennek alapján pedig, következtetni lehet a közösségekben lejátszódó reziliencia folyamatra, ami – ahogy arra a szakirodalmi elemzések is felhívták a figyelmet – sohasem lineárisan végbemenő változások eredményeként születik meg.

Adatfelvétel módszere és adatforrások

A vörösiszap-katasztrófa komplex társadalmi hatásait vizsgáló kutatás során survey vizsgálattal 2013-ban 180 fő közvetlen károsultat, és 180 fő közvetett károsultat (háztartásfőt) kérdeztünk meg Devecser, Kolontár és Somlóvásárhely településeken. A 2020 augusztusában lefolytatott kutatásban ugyanezeket a válaszadókat értük el, és összesen 338 főt – 158 közvetlenül és 180 közvetetten károsultat – tudtunk ismételtelen megkérdezni (1. táblázat).⁶

A kutatási minta egyik almintáját alkotó közvetlenül károsultakat az önkormányzatoktól kapott címlista alapján kerestük meg. A közvetetten károsultak kiválasztása véletlen sétával történt. A séta kezdőpontjait a település azon részén jelöltük ki, ami nem károsodott. A háztartásfő kiválasztásánál törekedni kellett arra, hogy női és férfi válaszadók ugyanolyan számban válaszoljanak.⁷

Fontos megjegyezni, hogy mindkét kutatásban közvetlen károsultnak tekintettük azokat a családokat, akiknek a házat és mindenét elvitte a vörösiszap, ezért új házat kaptak, vagy használt ingatlant vásároltak a településen és teljeskörű ingóságpótlás-

⁶ A 2020-as mintából 22 fő esett ki elhalálozás és válaszmegtagadás miatt.

⁷ Ha egy háztartásban több potenciális válaszadó volt, akkor a célszemélyt az ún. következő születésnap módszerével választottuk ki. Ennek lényege, hogy a felkeresett háztartás tagjai közül – a teljes háztartást tekintve – azt a személyt kérdeztük meg, akinek a megkeresés időpontjához viszonyítva a jövőben legközelebb esett a születésnapja.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

ban részesültek. Rajtuk kívül közvetett károsultnak tekintettünk minden, a három településen élő lakost, akik – ha más formában is, de – szintén elszenvedői voltak a vörösiszap-katasztrófa következményeinek.

1. táblázat. A 2013-as és a 2020-as adatfelvételek mintáinak jellemzői az alapvető szociodemográfiai, illetve kontextuális változók mentén

Változók (fő)		2013		2020	
		%	fő	%	fő
Nem	férfi	166	46,2	163	48,1
	nő	194	53,8	176	51,9
Korcsoport	18–29 éves	21	5,7	5	1,5
	30–39 éves	40	11,1	26	7,7
	40–49	64	17,8	64	18,9
	50–59	67	18,6	59	17,4
	60–69	69	19,1	75	22,1
	70+	99	27,5	110	32,4
Családi állapot	nőtlen/hajadon	30	8,4	34	10,0
	élettársi kapcsolatban	38	10,6	35	10,3
	házas	176	49,0	147	43,4
	elvált	22	5,8	27	8,0
	özvegy	94	26,2	96	28,3
Iskolai végzettség	8 általánosnál kevesebb	41	11,5	27	8
	befejezett általános iskola, vagy azzal egyenértékű képzettség	88	24,4	67	19,9
	szakmunkásképző, szakiskola	127	35,3	141	41,8
	érettségi	77	21,5	78	23,1
	felsőszokú technikum	3	0,8	9	2,7
	felsőfokú képesítés (OKJ)	4	1,0	2	0,6
	főiskolai diploma	9	2,5	5	1,5
	egyetemi diploma	10	2,6	8	2,4
Lakóhely	Devecser	228	63,3	227	67
	Kolontár	63	17,5	59	17,4
	Somlóvásárhely	51	14,2	49	14,5
	más település	18	5	4	1,1
Károsultság jellege	közvetlenül érintett	180	50	158	46,6
	közvetetten érintett	180	50	181	53,4
	összesen	360	100	339	100

Forrás: A vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásai című kutatás adatfelvétele 2013, 2020 alapján saját szerkesztésű táblázat

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A kutatási kérdéseinek és a hipotéziseinek megválaszolásához a két vizsgálatból a következő adatforrásokkal rendelkezünk:

- Egyrészt – a 2013-as felvétel alapján rekonstruált – a 2010. évi katasztrófa idején megvalósult segítő kapcsolatokra („A katasztrófa idején nyújtott-e/kapott-e segítséget...? – igen/nem),
- másrészt a 2013-as májusi adatfelvételt megelőző hónapban realizálódott segítő kapcsolatokra („Az elmúlt egy hónapban nyújtott-e/kapott-e segítséget...? – igen/nem) vonatkozóan rendelkezünk adatokkal.
- Harmadrészt pedig a 2020-ban ugyancsak a felvételt (2020 augusztusát) megelőző egy hónapban realizálódott segítő kapcsolatokról („Az elmúlt egy hónapban nyújtott-e/kapott-e segítséget...? – igen/nem) nyújtottak információkat.

Ezen adatforrások felhasználásával elemzésünk elsősorban a segítségnyújtási változókból képzett tipológiára épül. A „kap-e segítséget” és „ad-e segítséget” (igen/nem) változók interakciójából képzett tipológia négy értéket vett fel.

- Segítséget ad és kap: reciprok típusú segítségnyújtás.
- Segítséget csak ad, de nem kap: donor típusú segítségnyújtás.
- Segítséget csak kap, de nem ad: recipiens típusú segítségnyújtás.
- Segítséget se nem ad, se nem kap: hiányos/kiilleszkedő típusú segítségnyújtás.

Mindezek alapján részletesen elemezzük a segítségnyújtási tipológiák alapmegoszlásait, valamint ezek összefüggését különböző kontextuális (károsultsági jellemző, települési kötődés, általános és a helyi lakosokba, valamint a családba, barátokba, szomszédokba, ismerősökbe vetett bizalom) és szociodemográfiai (nem, életkor, családi állapot, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, lakóhely, települési kategória) változókkal. Az összefüggések vizsgálatához keresztábra és ANOVA elemzést használtunk.

Eredmények

Eredményeink bemutatását három téma köré csoportosítjuk. Először a vörösiszap-katasztrófát elszenvedett közösségek segítségnyújtási aktivitását és segítségnyújtási mintázatait ismertetjük a három vizsgálati időszak összehasonlításával. Ezt követően az egyes segítségnyújtási kapcsolatok szociodemográfiai és kontextuális tényezőkkel kapcsolatos összefüggéseit mutatjuk be. Végezetül, a feltárt összefüggések alapján arra a kérdésre válaszolunk, hogy „mi tesz” valakit reciprok, donor segítségnyújtóvá, illetve milyen okok állnak annak hátterében, hogy valaki recipiens, illetve hiányos/kiilleszkedő segítségkapcsolatúvá válik egy közösségen belül.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

SEGÍTSÉGNYÚJTÁSI AKTIVITÁSOK ÉS MINTÁZATOK A VÖRÖSISZAP-KATASZTRÓFA KÁROSULTJAINAK KÖRÉBEN (2010, 2013, 2020)

Eredményeink szerint a vörösiszap-katasztrófa károsultjainak teljes mintájában mindhárom időszakban azonosítani lehetett a tipológia mind a négy segítségnyújtási típusát: a reciprok típusú és – a nem viszonzossági – a donor (adó), a recipiens (fogadó), valamint a hiányos/kiilleszkedő típusú kapcsolatokat.

Ennek alapján a három vizsgálati időszakban *három különböző segítségnyújtási aktivitási-szintet* sikerült kimutatni. *Aktívnak* tekintettük az összes segítségnyújtási kapcsolatból a donor, reciprok és recipiens segítségnyújtási típusba tartozó kapcsolatokat, míg *inaktívnak* a hiányos/kiilleszkedő segítségnyújtási kapcsolatokat (2. táblázat).

2. táblázat

A segítségnyújtási aktivitás és a különböző segítségnyújtási-típusok megoszlása
(2010, 2013, 2020)

	Donor	Recipiens	Reciprok	Összes aktív	Inaktív Hiányos/ kiilleszkedő
2010 (N=359)	23%	15%	45%	83%	17%
2013 (N=359)	7%	8%	38%	53%	47%
2020 (N=339)	15%	15%	40%	70%	30%

Forrás: A vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásai című kutatás adatfelvétele 2013, 2020 alapján saját szerkesztésű táblázat

Míg 2010-ben, a katasztrófa idején az összes megkérdezett, összes segítségnyújtási kapcsolatának 83 százaléka volt aktív és 17 százaléka inaktív, addig 2013-ban már csak az összes segítségnyújtási kapcsolat 53 százaléka volt aktív, míg az inaktív kapcsolatok aránya 47 százalékra emelkedett. A Covid-19 első hullámát követő adatfelvétel idején, 2020-ban, ismét megemelkedett az aktív segítségnyújtási kapcsolatok aránya, az összes segítségnyújtási kapcsolat 70 százaléka volt aktív, és csak 30 százaléka inaktív.

Véleményünk szerint ezek az eredmények arra utalnak, hogy a megkérdezettek a Covid-19 első hullámát a bezártság⁸ miatt hasonló „veszélyként” élték, mint a vö-

⁸ A vörösiszap-katasztrófa alatt a települések két hétig voltak lezárva, csak engedéllyel lehetett elhagyni a településeket, illetve belépni a településekre.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

rösiszap-katasztrófát, és erre az új „vészhelyzetre” reziliensen, a segítő kapcsolatok aktivizálásával válaszoltak.

Az eredmények alapján nem csak három különböző aktivitási szintet tudtunk kimutatni, hanem – a különböző időszakokban – három, eltérő segítségnyújtási mintázatot is.

A *segítségnyújtási mintázatot* vizsgálva az 1. táblázat adatai jól mutatják, hogy a katasztrófa idején, 2010-ben egy erős *reciprok-donor segítségnyújtási mintázatot* rajzolódott ki. A segítségnyújtási kapcsolatok *majdnem fele* (45 százalék) *reciprok, és közel egynegyede* (23 százalék) *donor típusú segítségnyújtás* volt. Ebben az évben az összes segítségnyújtási kapcsolat csak 17 százalék volt hiányos/kiilleszkedő, és 15 százalék pedig recipiens (fogadó) típusú segítségnyújtás. Mindezek arra utalnak, hogy a katasztrófa idején erős kölcsönösség és altruizmus jellemezte a károsult települések lakóinak segítségnyújtási kapcsolatait.

Ezzel szemben a katasztrófát követő harmadik évben, 2013-ban, a segítségnyújtási mintázatot már a *hiányos/kiilleszkedő típusú kapcsolatok dominálták* és csak 38 százalékot tett ki a *reciprok típusú kapcsolatok* aránya (alig további 7 százalék volt az adott, és 8 százalék a kapott segítéseké). Részletesen megvizsgálva a reciprok kapcsolatokat, azt találtuk, hogy a katasztrófa idején megvalósult reciprok típusú segítségnyújtási kapcsolatok már csak 65 százalék maradt meg ebben a vizsgálati évben. Így tehát, 2013-ban a hiányos/kiilleszkedő kapcsolatok megemelkedését a reciprok a donor és a recipiens típusú kapcsolatok csökkenése táplálta. Úgy gondoljuk, hogy a 2013-as hiányos/kiilleszkedő-reciprok segítségnyújtási mintázat kialakulásának háttérében két tényező állhatott. Egyrészt a megkérdezettek segítségnyújtási erőforrásainak kimerülése, másrészt az, a válaszadók egy részének – a közvetlenül károsodott lakosságnak – a lakóhelyváltással újra kellett építeni támogatási kapcsolatait. Interjú vizsgálatunk is alátámasztotta a Brenton (2001: 22) által leírt *bezárkózási-hatást*⁹ mind a devecseri, mind pedig a kolontári közvetlenül károsultak körében.

2020-ban már egy harmadik típusú, – *reciprok-hiányos/kiilleszkedő – segítségnyújtási mintázat* alakult ki, amiben – 2013-hoz képest – újra megemelkedett a donor és recipiens típusú segítségnyújtási kapcsolatok aránya. Noha a kapcsolatok közel harmada hiányos/kiilleszkedő típusú maradt, a 2020-as segítségnyújtási mintázat mégis sok hasonlóságot mutat a katasztrófa idején kirajzolódó segítségnyújtási mintázattal, csak alacsonyabb aktivitási szinten. Úgy véljük, ezek az eredményeink is megerősítik azt a fenti állításunkat, hogy a megkérdezettek az új „vészhelyzetre” reziliensen, a segítő kapcsolatok aktivizálásával válaszoltak, mégpedig erőforrásai-

⁹ Brenton (2001) a közösségi rezilienciát csökkentő tényezők között írja le a bezárkózási hatást, amit a társadalmi támogatási és interakciós kapcsolatok jelentős gyengülése jellemez. Ez a Kaniasty – Norris (1993) társadalmi támogatás romlás-modelljének enyhébb, de mindenképpen rezilienciát csökkentő formája.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

kat a reciprok és a donor típusú segítségnyújtási típusokban aktivizálták, hasonlóan ahogy ez a vörösiszap-katasztrófa idején is történt.

A SEGÍTSÉGNYÚJTÁSI AKTIVITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI A SZOCIODEMOGRÁFIAI ÉS KONTEXTUÁLIS VÁLTOZÓKKAL (2010, 2013, 2020)

A segítségnyújtási aktivitás (az összes reciprok, donor és recipiens segítőkapsolat) és az egyes háttérváltozók közötti összefüggéseket ugyancsak három időpontban – a katasztrófa idején, a katasztrófát követő harmadik, illetve tizedik évben – vizsgáltuk meg. A szociodemográfiai változók közül a nemet, az életkort, az iskolai végzettséget, a gazdasági aktivitást, a lakóhelyet (Devecser, Kolontár, Somlóvásárhely) és a lakóhely típusát (falú-város) vizsgáltuk. A kontextuális változóink a károsultsági jellemző (közvetlen és közvetett károsult), a települési kötődés (erős, közepes, gyenge),¹⁰ valamint az általános, illetve a helyi lakosokba, továbbá a családba, barátokba, szomszédokba és rokonokba vetett bizalom voltak (2. táblázat).

Amíg 2010-ben a segítségnyújtási aktivitás és a katasztrófa károsultság (közvetlen – közvetett) jellege között a szignifikáns összefüggés rendkívül erős volt, addig 2013-ban már csak közepesen erősnek, végül 2020-ban pedig gyengének mutatkozott.

A 2. táblázat adatai is mutatják, 2020-ban már a települési kategória (azaz községi vagy városi lakos volt-e valaki), az életkor és a gazdasági aktivitás már közel hasonló erősséggel befolyásolta a segítségnyújtási aktivitást, mint a katasztrófa-károsultság jellege.¹¹

A fenti összefüggések alapján egyrészt arra következtetünk, a közösségek 2010-ben a vörösiszap-katasztrófára reziliensen, a segítőkapsolatok aktivizálásával reagáltak. Mivel a kiinduló állapotot nem ismerjük, ezért úgy gondoljuk, hogy a katasztrófa utáni „visszapattanás” egy új állapotba történt, amiben a katasztrófa-érintettség még szerepet játszik (és úgy tűnik még fog is), de már más tényezők (aktív gazdasági helyzet, az életkor, községi lakhely) egyre inkább meghatározóvá váltak a segítségnyújtási kapsolatok aktivizálásában.

Másrészt úgy látjuk, hogy a Covid-19-járvány első hulláma is aktivizálta a segítőkapsolatokat, ami ugyancsak a közösségi rezilienciára utal. Ezt támasztja alá – a korábbi évekhez képest – a családba, barátba, szomszédba vetett bizalom megerősödött hatása.

¹⁰ Erős települési kötődés már a nagyszülei is a településen éltek; Közepes: a szülei költöztek a településre, vagy oda házasosodott; gyenge: nem rég költözött a településre

¹¹ Ebben nagy szerepet játszhat az is, hogy itt egy viszonylag idős mintáról van szó.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

3. táblázat

A segítségnyújtási aktivitást befolyásoló
szociodemográfiai és kontextuális változók összefüggései

Változók	2010	2013	2020
nem	p<0,010 Cramer's V =0,177	-	-
életkor	p<0,001 Cramer's V =0,290	p<0,002 Cramer's V =0,181	p<0,001 Cramer's V =0,231
családi állapot	p<0,003 Cramer's V =0,213	p<0,005 Cramer's V =0,140	p<0,001 Cramer's V =0,190
iskolai végzettség	-	-	-
gazdasági aktivitás (aktív-inaktív-nyugdíjas)	p<0,001 Cramer's V =0,290	p<0,001 Cramer's V =0,213	p<0,001 Cramer's V =0,225
települési kategória (falu-város)	p<0,012 Cramer's V =0,174	-	p<0,001 Cramer's V =0,245
katasztrófa károsultság jellege (közvetlen közvetett)	p<0,001 Cramer's V =0,747	p<0,001 Cramer's V =0,305	p<0,001 Cramer's V =0,246
település (Devecser, Kolontár, Somlóvásárhely)	p<0,002 Cramer's V =0,149	p<0,001 Cramer's V =0,179	p<0,001 Cramer's V =0,190
települési kötődés (erős, közepes, gyenge)	-	p<0,002 Cramer's V =0,180	p<0,018 Cramer's V =0,155
általános bizalom	p<0,002 Eta=0,205	p<0,001 Eta=0,213	-
helyi lakosokba vetett bizalom	-	p<0,001 Eta=0,213	-
személyközi bizalom	család	-	p<0,001 Eta=0,235
	barát	-	p<0,001 Eta=0,206
	szomszéd	-	p<0,001 Eta=0,152
	ismerős	-	-

Forrás: A vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásai című kutatás adatfelvétele 2013, 2020 alapján saját szerkesztésű táblázat

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A szakirodalmi elemzés (Unger – Wandersman 1985, Norris et al. 2008) szerint, a közösségi kötődés a reziliens közösség egyik jellemzője. Eredményeink szerint a közösségi kötődés – amit a települési beágyazottsággal tudunk mérni – mind 2013-ban, mind 2020-ban csak *gyengén volt szignifikáns összefüggésben a segítségnyújtási aktivitással*. Ennek alapján azt gondoljuk, hogy a rugalmas ellenállóképesség nem terült szét egyenletesen a közösségekben, hanem inkább az erős települési kötődéssel rendelkezőkre volt jellemző.

A vizsgált változók közül az iskolai végzettség, az ismerősökbe vetett bizalom és a segítségnyújtási aktivitás között egyik évben sem volt szignifikáns összefüggés. A helyi lakosokba vetett bizalom és a segítségnyújtási aktivitás között még 2013-ban találtunk szignifikáns összefüggést, de 2020-ban – és ezt ugyancsak a Covid-19 járvány hatásának tudhatjuk be – már elvesztette magyarázó erejét. Véleményünk szerint a pandémia alatti bezártság okozta azt is, hogy 2020-ra – a korábbiakhoz képest – megerősödött a családba, barátba és szomszédságba vetett bizalom hatása a segítségnyújtási kapcsolatokra. Érdemes figyelni, hogy a katasztrófa utáni adatfelvételekben a perszonális bizalmi kapcsolatok közül, a barátokba vetett bizalom és a segítségnyújtás között találtunk tartós összefüggést. Végezetül, a nemi változónak csak a katasztrófa idején volt kimutatható hatása, a férfiak esetében, míg a falu-város kategorizálásnak csak a katasztrófa idején, illetve 2020-ban, a községi lakosokra vonatkozóan. Ez arra utal, hogy a segítségnyújtási aktivitás a falvak (Kolontár, Somlósárhely) és a város, Devecser viszonylatában különbözőek voltak.

Összegezve a segítségnyújtási aktivitás és az egy egyes változók közötti összefüggéseket, azt találtuk, hogy a katasztrófa idején, 2010-ben a károsultság jellegén túl az életkor, a gazdasági aktivitás közepesen erősen, a családi állapot és az általános bizalom gyengébben, a nem, a települési hovatartozás és a települési kategória csak igen gyengén befolyásolták a segítségnyújtási kapcsolatokat.

Három évvel a katasztrófa után, 2013-ban a katasztrófa károsultság jellegén kívül az általános, és a helyi lakosokba vetett bizalom, valamint a gazdasági aktivitás – ha nem is olyan erősséggel – de meghatározóan befolyásolták a segítségnyújtási aktivitás létrejöttét. Ez arra utal, hogy noha a kártalanítást kísérő viszályokból és konfliktusokból következően meggyengültek a közösségi erőforrások, de a helyiekbe vetett bizalom kezdett újra felépülni. A többi szociodemográfiai és kontextuális változó csak nagyon gyenge összefüggésben állt a segítségnyújtási mintázatokkal.

A 2020-as eredmények pedig azt mutatják – ahogy fentebb írtuk – a katasztrófa károsultság befolyásolja továbbra is leginkább a segítségnyújtási aktivitást, de az összes többi változó magyarázó ereje a 2013-as évhez képest megerősödött. Ezt leginkább a települési kategória, az életkori és a családba vetett bizalom változónál figyelhetjük meg főként. A Covid-19-járvány okozta „katasztrófahelyzetre” a közösségek ugyancsak reziliensen a segítőkapszolatok aktivizálásával válaszoltak, de ezek – a körülményekből adódóan – elsősorban a családi, baráti kapcsolatok szintjén voltak regisztrálhatók.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A SEGÍTSÉGNYÚJTÁSI TÍPUSOK ÖSSZEFÜGGÉSEI

A SZOCIODEMOGRÁFIAI ÉS KONTEXTUÁLIS VÁLTOZÓKKAL (2010, 2013, 2020)

A katasztrófa idején, 2010-ben *donor típusú* segítő kapcsolatai leginkább a devecserieknek (92 százalék), a közvetett károsultaknak (82 százalék), valamint a mintában szereplő férfiaknak (52 százalék), továbbá a házasoknak (59 százalék), illetve a gazdaságilag aktívoknak (46 százalék) volt (4. táblázat). Az életkori csoportok szerint

4. táblázat. Az segítségnyújtási típusok jellemzői a szociodemográfiai és kontextuális változók alapján (2010, 2013, 2020)

	2010	2013	2020
Donor típusú segítségnyújtás	devecseriek, közvetett károsultak, gazdaságilag aktívak, férfiak, 60–69 évesek, házások, közepes települési beágyazottsággal	devecseriek, közvetett károsultak, gazdaságilag aktívak, férfiak, 40–59 évesek, házások, közepes települési beágyazottsággal	devecseriek, kolontáriak közvetett károsultak, gazdaságilag aktívak, férfiak, 40–59 évesek, házások, közepes települési beágyazottsággal
Reciprok típusú segítségnyújtás	kolontáriak közvetlenül károsultak, gazdaságilag aktívak, inkább férfiak, 45–59 évesek, házások, erős települési beágyazottsággal	kolontáriak közvetlenül károsultak, gazdaságilag aktívak, inkább nők, 30–39 és 60–69 évesek, házások, erős települési beágyazottsággal	somlólvasárhelyiek, kolontáriak, közvetlenül károsultak, gazdaságilag aktívak, inkább nők, 40–49 évesek, házások, gyenge települési beágyazottsággal
Recipiens típusú segítségnyújtás	devecseriek, közvetlenül károsultak, nyugdíjasok nők, 70 év felettek, erős települési beágyazottsággal	devecseriek, kolontáriak közvetetten károsultak, nyugdíjasok, özvegyek, 70 év felettek	devecseriek, közvetetten károsultak, nyugdíjasok, özvegyek, 70 év felettek
Hiányos/kiilleszkedő típusú	devecseriek, közvetett károsultak, nyugdíjasok, nők, 70 év felettek, közepes települési beágyazottsággal	devecseriek, közvetett károsultak, nyugdíjasok, nők, 70 év felettek, özvegyek, házások, gyenge települési beágyazottsággal	devecseriek, közvetett károsultak, nyugdíjasok, inaktívak, nők, 70 év felettek, erős települési beágyazottsággal

Forrás: A vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásai című kutatás adatfelvétele 2013, 2020 alapján saját szerkesztésű táblázat

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

főképpen a 60-69 év közöttiekre, települési kötődés szerint pedig a beházasodottakra inkább jellemző volt az altruista segítségnyújtás.

Donor jellegű kapcsolataikat mind 2013-ban, mind pedig 2020-ban leginkább a gazdaságilag aktívak (60-56 százalékban), a közvetetten károsultak (56-56 százalékban) és a házasok (72-44 százalékban) tartották meg. Változás ugyanakkor az, hogy 2020-ban a segítséget adók már a községekben élők, illetve a közepes települési beágyazottságúak („szülei költöztek ide”), valamint 40-59 év közöttiek közül kerültek ki.

Mindezek alapján úgy tűnik tehát, amíg a katasztrófa idején a szülői generáció nyújtott segítséget, addig a katasztrófa után ez áttevődött a gyermekek generációjára. Összességében, *a gazdasági aktivitás, a családi állapot és a katasztrófa által csak közvetett érintettség* (a kevésbé sérülékenység) tett valakit „altruista” segítségnyújtóvá a vörösiszap-katasztrófa érintettjeinek közösségeiben.

A *reciprok típusú* segítségnyújtási kapcsolatokkal rendelkezők fő jellemzője, hogy mind a három évében (bár eltérő aránnyal: 78-63-54 százalék) leginkább *a közvetlenül károsultak, a házasok és a gazdaságilag aktívak* sajátossága volt. Reciprok kapcsolataik a katasztrófa idején a férfiak több, mint fele, a 40-59 évesek két harmada és az erős települési beágyazottságúak (57 százalékban) rendelkeztek.

Ezzel szemben 2013-ban a reciprok segítségnyújtási kapcsolatok leginkább a 30-39 évesekre (53 százalékban) és a 60-69 évesek, a kolontáriak valamint az erős települési beágyazottságúak több, mint a felére volt jellemző. 2020-ban változás annyiban történt, hogy a reciprok segítségnyújtási kapcsolatok leginkább a 40-49 évesek (55 százalékban), a községekben élők (58 százalékban) és a településre nem régen beköltözők körében koncentráálódtak.

Az eredmények arra utalnak, hogy a katasztrófa általi érintettség megerősítette és tartóssá tette a kölcsönös segítségnek azt az általános törvényét, hogy „Tégy úgy másokkal, ahogy te szeretnéd, hogy veled tegyenek.” A részletesebb vizsgálat azt mutatta, hogy ez a reciprok segítségnyújtás – főként a katasztrófa után –, *a családi kapcsolatokban realizálódik, és generációs norma a községekben élők körében*. A reciprok kapcsolatokban a települési beágyazottság két szélső szintjén – az erős és gyenge települési beágyazottságúak körében – jelent meg, ami azt mutatja, hogy a községekben *befogadó közösségek* élnek. A reciprok típusú segítségnyújtási kapcsolatok létrejöttét a gazdasági aktivitás jelentősen befolyásolja, de nem olyan erősen, mint a donor típusú segítségnyújtásban.

A *recipens (fogadó) típusú* segítségnyújtási kapcsolatok a családi, közösségi gondoskodás erejét mutatják meg, illetve azt, hogy kik azok, akiket a közösség nem-viszonzottsági segítségnyújtás formájában támogat. A katasztrófa idején a segítséget kapók a közvetlenül károsultak (92 százalékuk), a nyugdíjasok (84 százalékuk), a nők (61 százalékuk), a 70 év feletti (54 százalékuk), a beházasodottak (valamivel több, mint egyharmaduk), és a devecseriek (egyötödük) közül került ki leginkább.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

A katasztrófa utáni két adatfelvétel szerint a 70 év felettiekre, a nyugdíjasokra, az özvegyekre és a beházasodottakra továbbra is jellemző volt ez a nem-viszonosságú segítő kapcsolat. Átrendeződés 2020-ra annyiban történt, hogy ez a fajta segítségnyújtási típus a szociálisan hátrányos helyzetű devecseriek (80-83 százalékuk) és a közvetetten károsultak (62-54 százalékuk) sajátja lett. A vörösiszap-katasztrófa károsultjai tehát, nem csak befogadó, hanem *támogató közösséget is alkotnak*, de a mélyebb elemzés arra utal, ezt a támogatást *jobbára a családok, és kisebb részt a barátok, szomszédok idősebb tagjai* kapják.

Véleményünk szerint a közösségi reziliencia szempontjából legalább olyan fontos, hogy kik azok, akiknek *hiányos vagy kiilleszkedett* típusú segítő kapcsolataik vannak, mint az, hogy kik körében valósulnak meg például a reciprok, donor vagy recipiens típusú segítségnyújtási kapcsolatok. A katasztrófa idején a hiányos/kiilleszkedett segítő kapcsolatok leginkább a közvetetten károsultakra (95 százalékuk), a nőkre (70 százalékuk), a nyugdíjasokra (67 százalékuk), a 70 év felettiekre (55 százalékuk) és a devecseriekre (50 százalékuk) volt jellemző.

Mind 2013-ban, mind pedig 2020-ban megmaradt az a tendencia, hogy hiányos/kiilleszkedő kapcsolataik leginkább a közvetetten károsultaknak (62-54 százalékuk), a 70 év felettieknek (52-65 százalékuk), a devecserieknek (70-83 százalékuk) a nyugdíjasoknak és az inaktívoknak (53-51 százalékuk) voltak.

Ezek az adatok nagyrészt alátámasztják Utasi (2013) megállapításait, miszerint *az időskorból, a nyugdíjas létből és a kisvárosi életből (jelen esetben Devecser) következő egészségügyi, anyagi hátrányok és hiányok* hozzájárulnak a kapcsolatok hiányához vagy elvesztéséhez. A közösségi rezilienciára vonatkoztatva eredményeinket, úgy látjuk, hogy – fizikai, egészségügyi, anyagi hátrányaik miatt – *ez a legkevésbé reziliens csoport és egyben a legveszélyeztetettebb is.*

Összegzés

A szakirodalmi elemzések (Kaniasty – Norris 2000, Norris et. al 2008, Cheshire 2015, Wickes 2016) arra mutattak rá, hogy – többek között – minél erősebb társadalmi támogatási, segítségnyújtási kapcsolatok jellemeznék egy közösséget, annál reziliensebb egy közösség a katasztrófák okozta stresszfaktorokkal szemben. Eredményeink szerint a vörösiszap-katasztrófa károsultjai a katasztrófára reziliensen, a segítő kapcsolatok aktivizálásával reagáltak. Ezek 2013-ban meggyengültek, de 2020-ban ismét megerősödtek, ami arra utal véleményünk szerint, hogy a pandémia első hullámában a közösségek ismét reziliens válaszokat adtak egy újabb katasztrófa helyzetre.

Mind a társadalmi tőke, mind a társadalmi támogatási, valamint a közösségi reziliencia elemzések középpontjában a reciprok típusú segítségnyújtási kapcsolatok állnak. Egyik fő eredménynek tartjuk, hogy a vörösiszap-katasztrófa károsultjainak

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

mintáján sikerült igazolni a négy segítségnyújtási típus, valamint a három különböző segítségnyújtási mintázat, magyarázó erejét a közösségi rezilienciában. Amíg a katasztrófa idején egy erős reciprok-donor típusú segítségnyújtási mintázat rajzolódott ki, addig 2013-ban hiányos/kiilleszkedő-reciprok, 2020-ban pedig reciprok-hiányos/kiilleszkedő mintázatot azonosítottunk. Azt, hogy az egyes vizsgált időszakokban milyen segítségnyújtási mintázat jött létre – noha változó erősséggel, de –, leginkább a katasztrófa károsultság (közvetlen és közvetett) jellege befolyásolta.

A segítségnyújtási kapcsolatokat a katasztrófa idején erős kölcsönösség jellemezte, míg a katasztrófa után kialakult segítségnyújtási mintázatok kialakulásában a rezilienciát csökkentő bezárkózási hatás (Brenton 2000) mutatkozott meg. Ugyanakkor ez két külön fajta bezárkózási hatás volt: 2013-ban az erőforrások kimerülése okozta, míg 2020-ban külső körülmények, a Covid-19 hatására történt. Sőt, a 2020-as segítségnyújtási modellben jelenlévő reciprok és donor típusú segítségnyújtási kapcsolatok aránya – sok hasonlóságot mutatva a katasztrófa idején tapasztaltakkal – ismét egy reziliens magatartásra utaltak. A Covid-19 hatásának tudtuk be, hogy ez főként családi és baráti segítségnyújtásban realizálódott.

Mi tesz valakit egy katasztrófa közösségben donor, reciprok, recipiens vagy éppen hiányos/kiilleszkedő típusú segítségnyújtóvá? Eredményeink szerint a vörösiszap-katasztrófa károsultjainak mintájában a katasztrófa idején leginkább a közvetett károsultság, míg a katasztrófa után az aktív gazdasági helyzet, a házas családi állapot és a közvetett érintettség (kevésbé sérülékenység) tett valakit „altruista” segítségnyújtóvá.

A reciprok típusú segítségnyújtás mindhárom vizsgálati évben legfőképpen a közvetlenül károsultakra, és a házásokra, a gazdaságilag aktívakra, valamint az erős települési beágyazottsággal rendelkezőkre volt jellemző. A reciprok segítségnyújtás – különösen a katasztrófa után –, a családi kapcsolatokban realizálódott, és generációs norma a községekben élők körében.

A recipiens, fogadó típusú segítségnyújtási kapcsolatok azt mutatják meg, hogy kiket segít egy közösség. Amíg a segítséget kapók a katasztrófa idején főképpen azok a közvetlenül károsultak, nyugdíjasok, nők és 70 év felettek voltak, akik számíthattak szoros családi, rokoni kapcsolataikra, addig a katasztrófa után a szociálisan hátrányos helyzetű, idős, közvetetten károsult devecseriek sajátja lett ez a fajta segítségnyújtási típus.

A hiányos/kiilleszkedő segítségnyújtási kapcsolattal rendelkezők minden jellemzőikben hasonlítottak a recipiens-típusúakra egy változó kivétellel: többségük csak közvetetten volt érintett a katasztrófában. A katasztrófa utáni időszakban is jellemző volt, hogy időskorból, a nyugdíjas létből és a kisvárosi élet, valamint az egészségügyi, anyagi hátrányok és hiányok hozzájárulnak a kapcsolatok hiányához vagy elvesztéséhez.

Vizsgálati eredményeink egy speciális helyzetben, a vörösiszap-katasztrófa hosszútávú vizsgálatának elemzéseként születtek. Ebben az elemzésben a segítő kap-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

csolatok újszerű tipologizálását vezettük be, amely magyarázó erővel rendelkezett a közösségi reziliencia vonatkozásában is. Véleményünk szerint a jövőben további kutatásokra van szükség, hogy a tanulmányban kidolgozott és egy speciális esetben megvizsgált segítségnyújtási típusokat nagymintás felvételeken teszteljék és a közösségi rezilienciában való szerepét részletesebben feltárják.

Irodalom

- Adger, W. N. (2000): Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, (24): 347–364. DOI: <https://doi.org/10.1191/027030913200701540465>
- Aldrich, D. (2011): Ties that bond, ties that build: social capital and governments in post disaster recovery. *Studies in Emergent Order*, (4): 58–68.
- Aldrich, D. – Meyer, M. (2014): Social capital and community resilience. *American Behavioral Scientist*, 59(2): 254–262. DOI: 10.1177/0002764214550299
- Bartal A. M. – Ferencz Z. (2015): *A vörösiszap-katasztrófa társadalmi hatásai*. Budapest, Argumentum Kiadó – MTA Társadalomkutató Intézet
- Barrera, M. (1986): Distinctions between Social Support Concepts, Measures, and Models. *American Journal of Community Psychology*, (14): 413–45.
- Béné C. – Goldfrey Wood, R. – Newsham, A. – Davis, M. (2013): Resilience: new utopia or new tyranny? Reflection about the potentials and limits of the concept of resilience in relation to vulnerability reduction programmes. IDS Working Papers. <https://doi.org/10.1111/j.2040-0209.2012.00405.x>
- Berkes, F. – Ross, H. (2013): Community resilience: Toward an integrated approach. *Society and Natural Resources*, 26(1): 5–20.
- Blackman, D. A. – Kennedy, M. – Ritchie, B. (2019): Knowledge management: the missing link in DMO crisis management. *Current Issues in Tourism*. 14(4): 347–354. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2010.489637>
- Blackman, D. A. – Nakanishi, H. – Benson, A. M. (2017): Disaster resilience as a complex problem: Why linearity is not acceptable for long-term recovery. *Technological Forecasting and Social Change*, 121(3): 89–98. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2016.09.018>
- Blokland, T. (2003): *Urban bonds*. Cambridge, Polity Press
- Bourdieu, P. (1985): The forms of capital. In: Richardson, J. (ed.): *Handbook of theory and research for the sociology of education* New York, Greenwood
- Chamlee-Wright, E. – Storr, V. (2011): Social capital as a collective narratives and post-disaster community recovery. *Sociological Review*, 59(2): 266–282. DOI: 10.1111/j.1467-954X.2011.02008.x

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- Cheshire, L. (2015): Know your neighbours: disaster resilience and the normative practices of neighbouring in an urban context. *Environment and Planning A*, (47): 1081–1099. DOI: 10.1177/0308518X15592310
- Endreß, M. – Maurer, A. (2015) (Hrsg.): *Resilienz im Soziale*. Wiesbaden, Springer Fachmedien, DOI 10.1007/978-3-658-05999-6_2
- Folke, C. (2006): Resilience: The emergence of a perspective for sociological system analysis. *Global Environmental Change*, 16(3): 253–267. DOI: 10.11016/j.gloenvcha.2006.04.002
- Gotham, K. F. – Powers, B. (2015): Constructing and contesting resilience in post-disaster urban communities. *Contemporary Sociology*, 44(1): 139–152. DOI: 10.1177/0094306114562201a
- Hobfoll, S. (2006): Guiding community intervention following terrorist attack. In: Neria, Y. – Gross, R. – Marshall, R. D. – Susser, E. S. (2006): *9/11 Mental health in the wake of terrorist attacks*. Cambridge University Press, 215–228.
- Kaniasty, K. – Norris, F. (1993): A test of the social support deterioration model in the context of natural disaster. *Journal of Personality and Social Psychology*, (64): 395–408.
- Kaniasty, K. – Norris, F. (2000): Help-seeking comfort and receiving social support: The role of ethnicity and context of need. *American Journal of Community Psychology*, (28): 545–582. DOI: 10.1023/a:1005192616059
- Kirmayer, L. J. – Shedeve, M. – Whitley, R. – Dandenau S. – Isaac C. (2009): Community resilience: Models, metaphors and measures. *Journal of Aboriginal Health*, 5(1): 62–117. DOI: <https://doi.org/10.3138/ijih.v5i1>
- Lin, N. (2001): *Social capital: A theory of social structure and action*. New York, Cambridge University Press
- Longstaff, P. (2005): *Security, resilience, and communication in unpredictable environments such as terrorism, natural disasters, and complex technology*. Syracuse, New York, Author.
- Lucini, B. (2014): *Disaster resilience from sociological perspective. Humanitarian solution in 21st century*. Switzerland, Springer
- Maclean, K. – Cuthill, M. – Ross, H. (2013): Six attributes of social resilience. *Journal of Environmental Planning and Management*, 57(1): 144–156. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/09640568.2013.763774>
- McMillan, D. – Chavis, D. (1986): Sense of Community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology* 14(1): 6–23.
- Muskat, B. – Nakanishi, H. – Blackman, D. A (2015): Integrating tourism into disaster recovery management. In. Ritchie, B. – Campiranon K. (eds.): *Tourism crisis and*

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Természet, környezet és társadalom

- disaster management in Asia-Pacific*. 97–115. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2706504 (Utolsó letöltés: 2022. 01. 14.)
- Murphy, B. L. (2007): Locating social capital in resilient community-level emergency management. *Natural Hazards*, (41): 297–315.
- Plickert, G. – Côté, R. – Wellman, B. (2007): It's not who know, it's how you know them: Who exchanges what with whom? *Social Networks*, (29): 405–429.
- Quarantelli, E. (1989): Characteristics of citizen groups which emerge with respect to hazardous waste sites. In: Peck, D. (ed.): *Psychosocial effects of hazardous toxic waste disposal on communities*. Springfield, Charles C. Thomas Publisher, 177–195.
- Norris, F. – Stevens, S. – Pfefferbaum, B. – Wyche, K. – Pfefferbaum, R. (2007): Community resilience as a metaphor, theory, set of capacity, and strategy for disaster readiness. *American Journal Community Psychology*, (41): 127–150. DOI: 10.1007/s10464-007-9156-6
- Sherrieb, K. – Norris, F. – Galea, S. (2010): Measuring capacities for community resilience. *Social Indicators Research*, 99(2): 227–247. DOI:10.1007/s11205-010-9576-9
- Song, L. – Lin, N. – Son, J. (2011): Social Support. In: Scott, J. – Carrington, P. J. (eds.): *The Sage Handbook of Social Network Analysis*. London, SAGE, 116–28. DOI: 10.4135/9781446294413.n9
- Székely I. (2015): Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig. *Replika*, 94(5–6): 7–23.
- Szokolszky Á – V. Komlósi A. (2015): A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése – ökológiai és pszichológiai megközelítések. *Alkalmazott pszichológia*, 15(1): 11–26.
- Utasi Á. (2013): *Kötélékben: szolidaritás-hálók és közélet*. Budapest – Szeged, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
- Wellman, B. (1991): *Which types of ties and networks provide. What kind of of social support*. Centre Urban and Community Studies. Centre for Urban and Community Studies University Toronto, 1–37. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.309.1304&rep=rep1&type=pdf>
- Wickes, R. – Chester, B. – Broidy, L. (2016): The resilience of neighborhood social process: A case study of the 2011 Brisbane flood. *Social Science Research*, 62: 96–119. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2016.07.006>
- Wisner, B. (2001): Risk and the neoliberal state: Why post-mitch lessons didn't reduce El Salvador's earthquake losses. *Disasters*, 25: 251–268.